

Joana De Vigo i Squella, *Ifigenia a Tàurida*. Edició i introducció de Josefina Salord i Maria Paredes. Barcelona / Palma / Maó: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Edicions UIB / Institut Menorquí d'Estudis, 2019, 147 pp.

ROSA GORNÉS GOMIS
Universitat Pompeu Fabra
rosa.gornes@upf.edu

DOI: <https://doi.org/10.31009/anuaritricat.2021.i10.15>

Data de recepció: 25 de juliol de 2020

Ifigenia a Tàurida és el títol de la traducció en català en versos lliures que l'aristòcrata ciutadellenca Joana de Vigo i Squella (Ciutadella de Menorca, 1779–1855) feu el 1801 a partir de l'obra francesa de Guimond de la Touche (Châteauroux, França, 1723–1760), titulada *Iphigénie en Tauride* i datada el 1757. Al seu torn, De la Touche elaborà la seva obra en francès a partir de la versió clàssica d'Eurípides, la més coneguda del mite, *Ifigenia a Àulida* (409 a.C.) i *Ifigenia a Tàurida/entre els taures* (414 a.C.). *Ifigenia a Tàurida* de De Vigo és l'única traducció catalana existent de la versió francesa de De la Touche i tant el text original com la traducció narren el mite grec d'Ifigenia, concretament la segona part, centrada a Tàurida.

Com és sabut, Ifigenia és una figura femenina de la mitologia grega, filla del rei Agamèmnon i de la reina Clitemnestra. La història —tot i que subjecta a variacions segons l'obra de referència— conta que Artemisa, deessa de la caça, castigà Agamèmnon per haver matat un cérvol: la deessa detingué el vent a propòsit quan Agamèmnon navegava cap a la guerra de Troia. Segons l'endeví Calcant, l'única solució del rei per apaivagar la deessa era sacrificar la seva filla Ifigenia. Artemisa al final va impedir el sacrifici tot substituint Ifigenia per un cérvol. A canvi, Ifigenia fou traslladada a Tàurida, país governat per Taont, convertida en la sacerdotessa d'Àrtemis i encarregada de sacrificar els estrangers que arribessin al país.

Des del març de 2019 tenim a les mans l'edició de la traducció catalana *Ifigenia a Tàurida* de Joana De Vigo a càrrec de les expertes en literatura menorquina il·lustrada Josefina Salord —filòloga i fins fa poc coordinadora científica de l'Institut Menorquí d'Estudis (IME)— i Maria Paredes —doctora en Filologia Clàssica i membre de l'IME. La publicació és a càrrec de Publicacions de l'Abadia de Montserrat, col·lecció Biblioteca Marian Aguiló, i de la Universitat de les Illes Balears, en col·laboració amb l'IME. A grans trets, és una edició completa, rigorosa i fiable. Consta de dues parts: una introducció i la traducció pròpiament dita.

En primer lloc, la introducció inclou la biografia i l'obra de De Vigo, una descripció de l'obra general de De la Touche i un recorregut sumari per les altres versions del mite d'Ifigenia al llarg de la història, de les quals es detalla especialment la versió d'Eurípides, la versió de De la Touche i la versió de De Vigo. Salord i Paredes comparen la versió grega d'Eurípides —com a primera o original—, la francesa de De la Touche —a partir de la versió clàssica— i la catalana de De Vigo —a partir de de la francesa, com a tercer nivell de

variació. Ara bé, com que De Vigo tradueix molt fidelment l'obra francesa, les diferències s'aprecien sobretot en comparar la versió de De la Touche amb la versió d'Eurípides pel que fa al contingut.

Com expliquen Salord i Paredes (p. 39), alguns canvis que pateix el mite són el domini dels personatges masculins en la versió de De la Touche en comparació al protagonisme d'Ifigenia en la versió d'Eurípides; algun canvi en l'argument en la manera en què es duu a terme l'anagnòrisi (el reconeixement, entre els germans Ifigenia i Orestes); la caracterització diferent de la protagonista (Ifigenia mostra un caràcter més sensible en la versió de De la Touche, a diferència de la d'Eurípides), entre d'altres.

La resta de versions del mite d'Ifigenia són les següents: les traduccions dels segles XVI i XVII són la d'Erasmus de Rotterdam al llatí (1506); les adaptacions de Samuel Coster a l'holandès (1617); les de Jean Rotrou al francès (1640); les traduccions de Joost van den Vondel a l'holandès (1666); i la de Jean Racine al francès (1674). I les versions de segle XVIII són la de Friedrich Schlegel a l'alemany (1737) i la versió de Goethe a l'alemany (1787). D'entre aquestes, destaquen la versió d'Erasmus de Rotterdam en llatí —l'única del segle XVI—, la tragèdia en francès de Racine —el gran dramaturg de segle XVII— i la versió alemanya de Goethe —«the culmination and ultimate Refinement of the Eighteenth-century tradition», segons Heitner (1964, 290).

Ras i curt, la primera part introductòria de l'edició d'*Ifigenia a Tàurida* de De Vigo és exhaustiva i minuciosa, ben documentada i amb una interessant comparació d'algunes de les versions del mite. Aporta informació inèdita molt rellevant de context, tant històric com literari. Primerament, posa de manifest l'existència de la primera dona il·lustrada menorquina coneguda fins ara. També explica per quins textos s'interessà i quines traduccions feu, tot en un context històric i literari exhaustiu i molt ben documentat.

En segon lloc, l'edició de Salord i Paredes inclou la traducció pròpiament dita. El text, conservat íntegrament, està escrit en versos lliures i consta d'un total de 1.320 versos, repartits en cinc actes, amb diverses escenes cadascun. En tot moment el text editat segueix uns criteris d'edició coherents, presentats just abans del text, que «responen a l'opció de modernitzar el text, adaptant la grafia als usos escrits actuals fins on sigui possible, sense alterar les opcions morfològiques i lèxiques de l'autora menorquina» (p. 49).

Pel que fa a la llengua de De Vigo, hem de pensar que el 1801 Menorca encara estava sota domini britànic, per tercera vegada, i, com en general al llarg de tot el segle XVIII, l'illa pogué mantenir excepcionalment la llengua catalana, a diferència de la resta de territoris catalanoparlants. És cert, però, que arran de la primera dominació espanyola (1782–1789) la normalitat lingüística menorquina començà a defallir. No obstant això, la llengua d'*Ifigenia a Tàurida* de De Vigo és de prou qualitat, ja que «l'esforç per dignificar la llengua pròpia a través de les paraules que un poeta tràgic il·lustrat posa en boca d'una heroïna com Ifigenia exigeix un determinat registre» (De Vigo, 2019: 43).

Tanmateix, observem algunes mancances. Si ens fixem més detalladament en el text de De Vigo, veiem que és una traducció molt literal del francès, com es pot observar en diversos calcs estructurals, com per exemple «ell és necessari» o «qui venen m'assustar» per «que

venen a asustar-me», així com en l'ortografia, en ocasions barrejada amb el francès. De fet, amb una primera lectura es podria pensar que la traducció potser fou, inicialment, un exercici per practicar la llengua francesa, que de Vigo exercitava i dominava: «va rebre una formació notable, tal com demostra el gran domini que posseïa de la literatura i de la llengua francesa, en les quals s'exercitava a través de la lectura i la pràctica de la traducció» (p. 6). Les expertes, però, asseguren que «va més enllà d'un simple exercici d'autoaprenentatge del francès» i que queda «del tot allunyat d'un exercici purament escolar» (p. 43).

Altres imperfeccions que observem en la llengua de De Vigo són alguns errors de morfologia, com per exemple a les primeres línies del text, «ompleixen» i no «omplen» o errors de concordança, com «del qual» i no «dels quals», error molt repetit, tots corregits o anotats a peu de pàgina per les editores. També detectem alguns castellanismes, com «llama», «raio», «apaciguar» o «sangrient», entre d'altres.

Independentment de la qualitat del text, la traducció és una aportació molt rellevant a l'estudi de les traduccions a Menorca durant la Il·lustració, àmbit que no ha estat tan tractat com el de la història o la literatura, malgrat que són abundants les traduccions a Menorca al segle XVIII i principis del XIX. En aquest període, a l'illa s'elaboraren nombroses traduccions d'obres literàries i històriques, sobretot del francès, però també de l'italià, del llatí i de l'anglès, al català i a l'espanyol: entre el segle XVIII i inicis del XIX, hi ha conservades i/o documentades una seixantena llarga de traduccions.

A més de la rellevància per al panorama bibliogràfic, l'edició d'*Ifigenia a Tàurida* cobra encara més importància per l'actualitat de la figura de De Vigo i la seva obra, que són troballes relativament recents. Concretament, l'existència de la primera dona il·lustrada menorquina coneguda fins ara sortí a la llum el 2010 a les Jornades «Vicenç Albertí i el teatre entre la Il·lustració i el Romanticisme», a la ponència de Salord «Joana de Vigo i Squella, traductora d'*Ifigenia a Tàurida*, de Guimond de la Touche». El manuscrit d'*Ifigenia a Tàurida* fou descobert per Salord al fons documental Carreras, a l'Arxiu Diocesà de Menorca. Gràcies que aquí descobrí quatre manuscrits més, sabem que l'erudita elaborà un total de cinc traduccions: *Ifigenia a Tàurida* (novembre de 1801); dues traduccions de la *Historie universelle depuis le commencement du monde jusqu'à Présent* (abril i agost de 1801); una traducció dels viatges de Jean-François de la Harpe (juliol de 1805); *Les aventures d'Aristonous* (sense data), de Fénelon —d'unes *Notes d'Història natural de Buffon* (sense data)—, i *Catecisme històric* (sense data), de Fleury. D'entre totes les traduccions, *Ifigenia a Tàurida* és l'única peça teatral que elaborà De Vigo.

En conclusió, l'edició d'*Ifigenia a Tàurida* (2019) a càrrec de Paredes i Salord marca un abans i un després en la literatura menorquina perquè recull informació inèdita sobre Joana De Vigo i la seva obra. Per això, és molt valuosa sobretot per al context històric i literari. Ara coneixem l'existència de la primera dona il·lustrada menorquina coneguda fins ara, sabem per quins textos s'interessà, quines traduccions feu i quin domini de les llengües tenia. D'altra banda, l'edició reconstrueix la traducció a partir del manuscrit conservat de De Vigo, l'única versió que se'n coneix en català.

Amb aquesta edició es demostra un cop més que el moviment il·lustrat a Menorca va ser important: *Ifigenia a Tàurida* no és una traducció qualsevol, sinó una obra perfectament inserida dins el context de la Il·lustració, època en què era habitual la pràctica de traduccions o adaptacions de textos d'autors europeus i de mites clàssics. Altres il·lustrats menorquins feren pràctiques semblants, com la reelaboració del mite de Lucrecia, feta per Joan Ramis el 1769; la traducció de *Safira*, de Joan Soler el 1779, i la traducció de *La Fabula de Pyramo y Thisbe*, per David Causse, totes tres en català.

Explicada l'obra, es reafirma l'obertura de Menorca a l'Europa de les llums. En paraules de Paredes i Salord (De Vigo, 2019: 5), la troballa «representa alguna cosa més que una aportació singular al gruix de les traduccions teatrals dels il·lustrats menorquins que coneixem fins ara» perquè, com que és la traducció d'una obra clàssica i de renom, «esdevé un clar testimoni de la difusió del pensament més genuí dels *philosophes* i de l'estètica neoclàssica en els territoris de parla catalana».

Referències bibliogràfiques

- Guimond de la Touche, Claude. 1758. *Iphigénie en Tauride, tragédie en cinq actes et en vers*. París: Duchesne.
- Heitner, Robert. 1964. «The Iphigenia in Tauris Theme in Drama of the Eighteenth Century». *Comparative Literature* 16, 4: 289–309.